

Теплий дощ

Іван Чендей

(Уривок)

Дружині Марії

Листа в смугастій рамці — ознака авіапошти — відклала на краєчок стола й помандрувала за великі й чисті шиби.

Тепер, здається, нічого не відділяло її од світу перед нею — від кущів для окраси під самим вікном, від плеканих дерев у фруктовому саду, рядів винограду й квітника з пізніми бутонами троянд, за літо відрослих буйних гортензій і шпалерки груш — груші стояли невисокою огорожною попід хату при викладеній з плескатих плит дорозі.

Звівши голову якось мимоволі від баченого, задивилася в глибину осінньої похмуреної блакиті — здається, нависала зовсім близько, затуляючи горизонт. У таку пору, коли осінь брала своє першою студінню, в теплій кімнаті справді ставало особливо привітно й затишно.

Знайомий почерк колишнього її випускника в школі на конверті засвідчував характер уже складений. Таким в юнака був у старших класах на відміну від окремих учнів, що знала і вчила їх не один рік. Класним наставником стежила й спостерігала, як її вихованці росли, формувалися й ставали. Тепер почерк його на конверті мов подорослішав, а тому уявляла і свого учня змужнілим, не тільки з вищою освітою, але й з певним життєвим досвідом.

"А все могло скластися інакше... Зовсім інакше... Хто винен був би тоді?"— питала себе враз. "Найрозумнішим, найсправедливішим ставленням до людини є милостиве ставлення..."— при думці з'явилися слова, й дивувалася, а чого досі не приходили до пам'яті. Такими словами могла знову й знову виправдати себе у відношенні до колишнього учня, послатися на них при звинуваченнях колег у м'якості, ба й відсутності принци— піальності. Коли найбільша потреба на слова ці була, погубилися, тепер же раптом зазвучали й окреслилися в стрункому рядку. А тому навіть бачить вона сторінку книги, ймення прозаїка, що пам'ятні для неї слова написав, рік і місце видання. Все тепер стає близьким, а тому дорогим в книзі, що скоріше нагадує давній-прадавній розтрясений і пошарпаний молитовник, аніж том прози.

Думає, а якій з книг більше уваги віддала б вона — чепурній, в мантиї-обкладинці з витонченим тисненням у золоті, обтягнутій шкірою, чи таки оцій зачитаній, постарілій вже і від тягаря літ. І певна в тому, що саме оця, остання, співзвучна серцю, озирається до неї, наводить і підтверджує, переконує ба й виправдовує, а тому залишається надійним другом.

Все в'язалося тут не єдино з отриманим листом, але й з думкою про неповторність світу кожної окремої людини...

Маріє Іванівно!.. Прошу!..— озвався хтось чоловічим голосом, як затіненою пізнім вечором і крислатими деревами набережною проходила вона від школи на околиці міста до пішохідного моста.

Від несподіванки здригнулася. Світло високо піднятих ламп по асфальту розстеляло просторі сірі простирадла.

То я!.. Батько Йосифа... Альберт Гейзович!..— чоловічий голос заспокоїв її.

Ви так пізно?—мов зраділа, що нагодився батько учня-випускника й бодай затемненою зовсім алеєю не йтиме одна, хоча два десятки літ міряла цю дорогу в різні пори року і в різну погоду.

Ішли мовчки.

Вона вчила його сина Йосифа й сподівалася, що батько тут знову випрошуватиме оцінки — траплялося кілька батьків і таких, що просили, клопотали, сумнівалися в ставленні окремих вчителів до подорослілого чада, з класним шукали зустрічі наодинці, турбуючись не так знаннями, як табелем чи атестатом.

Ваш підтягнувся... Видно, що в праці і дружбі з Андрієм хлопцеві легше... Правда, належало взятися раніше— багато втрачено, надолужити майже неможливо...— вчителька викладала так, мов розмірковувала й цим батька не лишень заспокоювала, але й відводила від докучливих просьб, з якими, мабуть, й підстеріг її на дорозі з школи.

Підбитими каблуками Альберт Гейзович цокав — з лівобережжя луна котилася до правобережжя. Раптом Ма'рія Іванівна згадала, як чула це важке взуття в довгому коридорі — тут чекав, певно, поки вийде вона з класу ТО'ді. Цілий урок проговорили.

Нудний і млосно докучливий Альберт Гейзович заморив її в ту зустріч клопотаннями, що оберталися довкруг атестата зрілості й оцінок, що на батькову думку син мав отримати. Уже була хвилина, коли спитала, а чи є в Аль"берта Гейзовича менший школяр, окрім йосифа, й гото'ва була радити, щоб для нього бодай батько частіше до школи знаходив дорогу. Одні кроки наче й були тепер замість гутірки...

З чого почати?— нарешті озвався він.

З того, що ближче і найбільше непокоїть!— мовила вчителька.

Яка несподіванка!.. Який скандал!.. Такого не чекав я!..— Альберт Гейзович готовий вигорнути все, коли справді в голосі його була ціла злива на обуренні змішаного розчарування.

Зненацька чомусь почав сахтіти, віддуватися і віддму— хуватися, наче рій докучливих комарів обсідав його, а руки для обмахування були зв'язані.

Сахтіння дивом не було.

Коли Марія Іванівна по_обов'язку класного наставника і навчателя опинилася"в просторому будинку на затишній вулиці міста, тільки збиралася викласти про черговий бешкет м'ясникового сина йосифа, як школярів батько несхвально озирався по ній. Озирався він так, ніби важив і зміряв, у зручному кріслі відхилявся й перед собою

заламував товсті пальці, стуляв губи, випускаючи повітря між щілками губ.

Поки мав час Альберт Гейзович розміркувати над тим, про що вчителька розповіла, водночас шукаючи підмоги і співучасті у вихованні, Марія Іванівна обводила приміщення — кожного разу надibuвала тут щось небувале, нове з предметів побуту, а коли всього для заміни, то добротніше, цупкіше, більше й дорожче за те, що звідси було винесене.

А господар сахтів.

Він сахтів тепер, шукаючи слова, як сахтів тоді. Подобалося те мало, та усвідомлювала — саме ця дурна звичка найменше й повинна заважати розмові. Свідома, що ніхто наказом не зобов'язував мороку собі знаходити з батьками, була певна свого високого покликання й тут уже якесь там пихтіння-сахтіння дійсно не мало її рівновагу порушувати.

Навідалася до батьків у суботу. Було пізно увечері після педагогічної наради, під настрій від слабих учнів з непохвальною поведінкою. Могла до Альберта Гейзовича й іншим разом, та воліла не відкладати.

Дзвонила з вулиці. Ніхто не озивався, хоч з великого вікна слабе світло й стелилося в середину дворика за огорожею. Собака шаленів на прив'язі, коли засвітилося у вікні до вулиці й висунулася жіноча голова.

Хто пізно так?— жінка була незадоволена й підозріло сягнувши головою до середини, далі забувшись на її сумці з зошитами.

Добрий вечір! — привіталася.

А... То ви? Доброго здоров'я! Прошу, прошу! — господиня пішла до чоловіка, щоб стрів учительку їхнього сина, Марію Іванівну.

Клацнув замок. Пес гавкав зліше.

У накинутому на рамена кожуху вийшов господар, запрошуючи до хати.

Неприємною, важкою була зустріч. Не трапивши в розуміння з першого слова, Марія Іванівна охопилася розпачем дивної безпорадності. Після виснаження п'ятьма уроками, після затяжної педради, певно, й не треба їй було відривати батьків недбалого учня від телевізора, але ж двічі бесіду з ними уже відклала.

Альберт Гейзович ліниво зняв і так же ліниво повісив кожуха в прихожій з дзеркалом від долівки до стелі, не пройшов, а ніби пропхався в двері просторої кімнати з телевізором.

Хвильку дивилася на господаря й господиню, мовби запитувала: "А де школяр наш?"

Не було учня. Не було в світлиці з телевізором, заставлених фотелями і шафами-вітринами, що витрішкувато тупилися дешевим сріблом, хололи місткими чашами, гонорилися кришталем і набором свічників — поволі свічники входили в моду.

А де наш вихованець?— питала.

Ви особисто до нього?..— цікавилася мати — кожний шов атласного халату готовий був розлізтися, відкриваючи наготу.

Я до вас...— мовила спокійно, зиркнувши вбік телевізора — справді приміщення

наповняв гуком.

Альберт Гейзович приглушив звук.

Ваш син вчиться погано... Ані ви, Альберте Гейзовичу, ані ви, Емо Габорівно, не цікавитеся ним у школі...

Йосиф вчитися може, тільки потрібна певна дисципліна...

Що нам чинити? Хотів ковзани, ми йому купили. Хотів лижі, купили й лижі. Хотів транзистора, має і транзистора. Тепер просить мотоцикла!..— мати звітувала, викладаючи школярів асортимент забаганок.

Менше ви купували б, він більше про навчання дбав би!

Купуємо в надії, що зрозуміє...— батько віддихнувся.

Купите на колесах двох — забagne на чотирьох.

А знаєте, Маріє Іванівно, про ту синову науку я легко сплю. Писати, читати, рахувати, скільки йому потрібно, знає. Що йому треба іще? — мата йосифа говорила зовсім холодно і спокійно.

Марія Іванівна перевела погляд на батька, чекаючи, що скаже він.

Правду має!—Альберт Гейзович собі. При цьому схвально підняв короткопалу цупку долоню, неначе цим подавав знак, що перечити вже нема чого.

Ви тут — не батько! — коли б вчителі були цієї думки, у нас не було б додаткових уроків у школі для не— встигаючих, ми не заводили б щоденників, не скликали батьківських зборів, не ходили б, врешті, по домівках. Ще багато чого в нашій роботі не було б, і не один ситий лінivecь мав би спокій. Але ми про них дбаємо, так часто знаючи і розуміючи, що не тільки вони самі, наші учні, все наше до кінця збагнути нездатні, але й батьки їхні так часто не все розуміють... І ні від кого тут подяк, визнань не чекаємо, пам'ятаючи найперше про свій обов'язок...— Марія Іванівна говорила спокійно, навіть не думаючи, а яким буде ставлення до нею сказаного в цій хаті.

я.. ми розуміємо...— господар вбік дружини — хапалася іти до начинням заставленого буфета.

Середню освіту належить мати кожному. Нині такий час, коли вже без неї важко... Та й що то за люди-1 на, коли...— Марія Іванівна вела якось недовладно, чуючи сухість у словах — раптом годі було дібрати щось істотне, більше од серця, аніж від холодного розуму.

Куди підемо, як кожен тільки в начальники захоче?..— господар вже посміхався.

Який абсурд! Школа дає не атестати для завів, помів, начальників, ще не знаю кого... Говориться про школу, про знання з школи... Про освіту, яка вже кожному-кожному потрібна! — вчителька готова була доводити й переконувати.

Наш син м'ясником буде! Того, що досі навчився, йому цілком досить!— батько ставив крапку.

А коли м'ясником бути не захоче? А хіба тут, на цій роботі, знання не потрібні? А як захоче бути інженером, фінансистом, учителем? Він тепер ще й сам не знає, ким захоче стати! — вчителька виглядала юнака, щоб сказав слово для власних інтересів.

З виблискуючої холодним сріблом таці господиня виклала закуску на білу скатерку

серед просторого стола.

За ваше здоров'я!— припрошала, нахилиючись повним тулубом.

Прошу!—Альберт Гейзович собі являв гречну привітність.

На широченному тарілі було стільки їдла, що вистачило б для цілого загону. Шинка і відварений гов'яжий язик, плитки паштету і простроченого сиру, грудка масла посередині й червоні смужки виблискуючого маринованого перцю — все-все було сервіроване для смаку. Тут же відсвічував оранжевий від налитого питла кришталь — справді, господиня подавати вміла.

Діло рук хазяїна!—Ема Габорівна долонькою зичливо стигла над тарелем, неначе справді благословляла.

Ні їсти, ні пити їй не хотілося. Бо раптом відчула до всього цілковиту байдужість. От води б склянку!

Звичайної води!..— попросила.

— А чорну каву? Мамцю, швидко чорну подай!—Альберт Гейзович наказував, а господиня й сама поспішала на кухню.

Гадаю, домовимося! Беріть Йосифа в руки! Де він? Пізно, а школяра дома нема. Уроки виконав?

Сину передам своє ремесло. Я вже вам казав про це...— батько вчительку заспокоював, наголошуючи на слові "своє", мов саме тут і були найвищі всі атестати й дипломи.

Мовчала. Даремними виділися доводи про яку-небудь професію з тих, що самій могли здатися поважнішими, ба й інтелектуальними хоч би й через те, що певна була сама: поганих професій нема. А тому раптом напала така несусвітна нудьга на неї, коли чула безпорадність. Вона вже бачила Альберта Гейзовича в м'ясній крамниці за нержавійкою обведеним прилавком — був закладений куснями для різних куховарських потреб і смаків; бачила, коли сокирою на короткому топорищі хвацько змахував і дробив косточками на ковбані; бачила Альберта Гейзовича, коли з вправністю ілюзіоніста точив ножа, спритно відтинав м'якоті зі звисаючої на гаку туші.

"І так довге життя? Господи, яка череда, яка отара, який ешелон буде порубано, продано!"— раптом подумала для себе всього й уже вишукувала привабливість і в цьому суспільно-корисному, потрібному зайнятті.

Буде інженером...— ураз Альберт Гейзович починав здаля, ніби вибирався в далекі мандри, а для мандрів не все було припасено. Пригладив п'ятірнею коротко стрижену цупку чуприну й сягнув до потилиці, застиг долонею на шиї.

Марія Іванівна чекала.

Буде агрономом? Буде, скажім, начальником навіть!.. А який заробок?—господар не просто питав, а наївно вигукував.

Марія Іванівна холола в подиві. А далі здригнулася р'лячній холодній і мимовільній усмішці.

Прошу вас не сміятися! Я серйозно! Кажім, ви учителька. А скільки чистими до вас приходить? Скільки приходило до вас, коли ви тільки починали службу в школі?—

господар Марію Іванівну підтикав до кута.

Трималася зовсім спокійно, щось ніби пригадуючи з давно вже сплинулого, промовила:

Небагато... Навіть зовсім скромно...

Кажете, що скромно... А скільки вчилися ви, аби вчителькою стати?

До десятих додайте п'ять!

П'ятнадцять! Не думаєте, що за п'ятнадцять з атестатом і дипломом вам платять мало? — Альберт Гейзович пробирав її очима наступаюче й уже чекав, а що скаже.

Вона знала, що годі й заплатити трату емоцій, енергії, часу вчителя, коли він весь випалює себе й згорає на роботі, коли він поза школою живе знову ж таки справами школи, її вихованців, несе додому зошити й губить зір над ними допізна, інколи за північ. Та все тут, саме в цій хаті й тепер, виділося нікчемно принизливим. А тому й мовчала, терпеливо чекаючи, що скаже далі він.

Розумію! Можете нічого не казати. Завтра неділя. Щоб додому іти після роботи, ви приходите до нас, бо вам спокою не дає наш хуліган, з яким не можемо вра^ дити і ми. Тільки вчорілося, пішов з такими, як сам, а коли дома буде — не знаю. А ти, мамцю, знаєш?

Господиня тільки раменами здвигнула.

А він далі:

Минулої суботи були іменини в Катьки Фундерш— тикіної. Додому прибрів аж уранці. Але щоб я чолом бив по стіні? Нині молодим — аби подригати ногами, посіпати патлатими казанками, добре поїсти, а ще ліпше випити. Та кудись йому треба й силу витрусити. Давно— до баранів, до телят, до корів... Свиной погодуй!— Альберт Гейзович готовий був викласти все про свої труди змалку у батька-м'ясника — той не тільки продавав бите з купованого, але й сам випасав черідки баранів, відгодовував бичків і кабанів на заріз.— Йотьо м'ясником буде, Маріє Іванівно! Добра робота. Відробив години— вільний. А робота певна, з наваром!..—господар був цілком діловитим. Раптом звернувся до жінки: — Ти викинула копійчину за м'ясо?

М'яса ми не купуємо...— підтвердила жінка,

— Але м'ясо ми їмо! —він підхопив бадьоро.

Що їмо, то їмо!..— господиня підтвердила.

Здається, всього було досить. Взялася іти.

Господиня схопилася її частувати, до чарок було налито. А вона встала й уже тримала містку сумку з книгами і зошита в руці. Господар дорікав жінці, що не вміє пригощати, вчительку вхопив під руку й вів до столу, а вона, Марія Іванівна, ні та й ні! Раптом знайшла стільки недуг, при яких випивати шкідливо, що вистачило б для п'ятих, й рішуче одягала пальто. Поки господар завпадливо помагав їй, господиня явилася зі згортком. Пакунка вже тримав під пахвою Альберт Гейзович, озираючись, а як би гостинця до сумки вмістити. Вона ж розчервонілася й про гостинця не хотіла слухати...

Знову бачила Альберта Гейзовича в магазині за обтягнутим нержавійкою великим

прилавком, у стінах під білою плиткою, з могутньою рейкою подовж стіни, врешті і ковбаном для розробки туш. Сокирищею порався й перетинав, ножом відсікав, млинком фарш молот, по-жон— глерськи на ваги кидав — подібне тільки в м'ясних крамничках й спостерігала щодо спритності та доладності.

І тут її учень Йосиф...

Як мало! Як жахливо мало! Невже лише для цього їй потрібно згорати, викладаючи про душевну красу Пуш— кінової Тетяни, диво "Тараса Бульби" і "Мертвих душ", і ще багатьох див, котрі її не просто по-новому хвилювали, як тільки проникала до них, щоб своїх вихованців до них приводити, але й по-новому кожного разу відкривалися. І це все не лише для того, щоб сокирищею сягати по тушах — будь і ця робота освячена потребами,— залишала недбайливих попрацювати ще і ще, призначала консультації, креслила таблиці для наочності, просиджувала над додатковою літературою сама, не тільки навчаючи, але й постійно навчаючись...

Як мало!..

Та ні! Не мало!

"Йосифко хоче до львівського фізкультурного!.. Якогось мудрого хлопця, щоб з ним повчився — з пропущеного мій і собі щось взяв би..." — чула Альберта Гейзовича, коли рушив од вікна в коридорі.

Це було тоді...

Що сталося? Кажіть, Альберте Гейзовичу! — підбадьорювала батька, що на дорозі чекав і підстеріг її.

Який скандал!.. Примірний Ондріш — його ви порадили для науки з нашим Йошком — свиснув цілих сто п'ятдесят карбованців од нас!.. Цілих сто п'ятдесят!..— м'ясник не говорив, а голосно в розпачі шептав.

Оторопіло зупинилася.

Не може бути! —вихопилося.

Костюма для випускного купив!

Костюма? — злякалася.

Костюма!

А ви певні, що це Андрій? — Марія Іванівна розгубилася.

Він, Альберт Гейзович, наче образився і йшов далі мовчки.

Того на світі не було, хто переконав би її, що найкращий, найулюбленіший її учень міг простягнути руку за

тим, що було не його.

Як не вірити батькові? Хіба напастю може іти на Андрія?

Ви певні? Про це хтось знає вже?

Сума була відкладена кругленька. Взяв я перелічити— хибить сто п'ятдесят! "Ти брала?" — питаю жінку. "Ні!" "Ти брав?" "Я не брав!" — каже Йошка. Та ми його знаємо і самі що-що, а гроша не кине. "Що чинити? Іти на міліцію?" — думаю. Я до Йошки: "Знав Ондріш, де гроші лежать?" "Я йому показував". А оце дізнався, що Ондріш нового костюма купив. А за які гроші, коли його батько цілий світ у горілці втопив би.

Більше не розпитувала, він сам також мовчав. Мабуть, тому цокіт підшов по асфальту тепер уже навіть заспокоював. Місце було й розпрощатися, а він ішов. Думав, чи правильно вчинив нині, що її зі скаргою підстеріг. Та втішався, що таки належить вчительці знати про все.

— Серед моїх учнів нема такого, щоб ми не обійшлися без прокурорів і суддів!— простягла похололу від хвилювання руку до Альберта Гейзовича.